

Określanie położenia geograficznego jest nieodłącznym elementem każdej podróży – zarówno pieszej czy samochodowej, jak i statkiem lub samolotem. Do lokalizacji miejsc na Ziemi ludzie od dawna stosują współrzędne geograficzne. Metody określania tych współrzędnych były nieustannie doskonałe. Dziś możemy w każdej chwili ustalić swoje dokładne położenie na Ziemi, a także kierunek i tempo przemieszczania. Wystarczy użyć do tego celu odbiornika GPS.

■ Siatka geograficzna a siatka kartograficzna

Jednym z modeli naszej planety jest globus. Przedstawia on kulę ziemską w bardzo dużym pomniejszeniu. Na powierzchni globusa łatwo zauważyć wiele przecinających się linii. Te, które łączą bieguny, to **południki**. Natomiast linie biegnące w kierunku wschód-zachód, równoległe względem siebie – to **równoleżniki**. Układ południków i równoleżników na globusie nazywamy **siatką geograficzną**. Linie południków i równoleżników po przeniesieniu na płaszczyznę tworzą **siatkę kartograficzną**. Stanowi ona podstawę każdej mapy i służy do określania współrzędnych geograficznych.

Czy wiesz, że...

W 1884 r. na podstawie międzynarodowego porozumienia przyporządkowano południkowi przechodzącemu przez Królewskie Obserwatorium Astronomiczne w Greenwich [wym. grinciz] w Londynie wartość 0° . Tym samym stał się on umownym odniesieniem przy określaniu długości geograficznej na Ziemi. Mierzy się od niego długość geograficzną w kierunku wschodnim i zachodnim. Z tego względu nazywa się go południkiem początkowym.

Tab. 4.2. Cechy południków i równoleżników

Cechy południków	Cechy równoleżników
wszystkie mają taką samą długość	są różnej długości
mają kształt półokręgów przebiegających od jednego bieguna do drugiego	mają kształt okręgów zmniejszających się od równika ku biegunom
południki i równoleżniki przecinają się pod kątem prostym (na Ziemi i na globusie)	
jest ich nieskończenie wiele	

Równik jest najdłuższym równoleżnikiem, dzielącym Ziemię na dwie półkule: północną i południową. Oprócz równika spośród ogromnej liczby równoleżników wyróżnia się dwa zwrotniki oraz dwa koła podbiegunowe. **Zwrotnik Raka** na półkuli północnej oraz **zwrotnik Koziorożca** na półkuli południowej wyznaczają granice strefy międzyzwrotnikowej. Natomiast koła podbiegunowe – północne i południowe – oddzielają strefy umiarkowanych szerokości geograficznych od stref okołobiegunowych.

Ryc. 4.7. Niezależnie od półkuli kierunki świata są zawsze takie same.

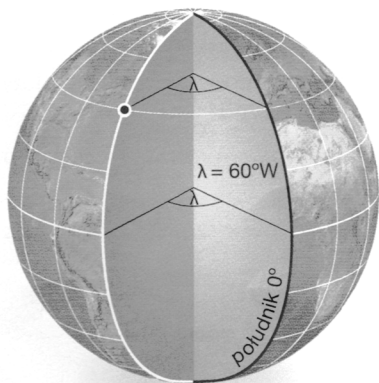
■ Współrzędne geograficzne

Do określania położenia konkretnego punktu na Ziemi używa się współrzędnych geograficznych. Składają się na nie **długość** oraz **szerokość geograficzna**. Oznacza się je w stopniach kątowych ($^{\circ}$). Każdy stopień dzieli się na 60 minut ($60'$), natomiast każda minuta – na 60 sekund ($60''$). Miarom.

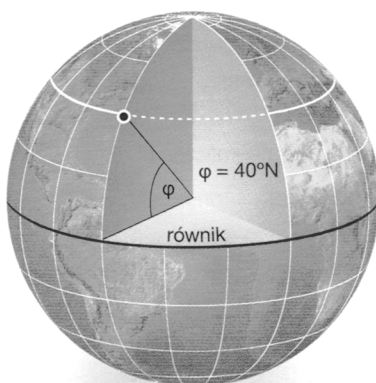
kątowym towarzyszą symbole odpowiadające kierunkom świata: E – wschód (*east*), W – zachód (*west*), N – północ (*north*), S – południe (*south*).

Współrzędne geograficzne

Każdy punkt na Ziemi ma swoje współrzędne geograficzne. Podstawą ich wyznaczania jest układ południków i równoleżników. Do określania długości geograficznej służą południki, a do określania szerokości geograficznej – równoleżniki.

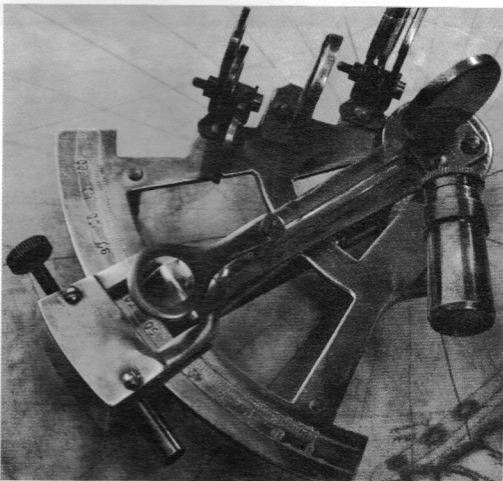
Długość geograficzna (λ) to kąt dwuścienny między półpłaszczyzną południka początkowego (0°) a półpłaszczyzną południka przechodzącego przez dany punkt na powierzchni Ziemi. Wartość długości geograficznej zawiera się w przedziale od 0° do 180° (W lub E).

Szerokość geograficzna (φ) to kąt między płaszczyzną równika a promieniem ziemskim przechodzącym przez dany punkt na powierzchni Ziemi. Wartość szerokości geograficznej zawiera się w przedziale od 0° do 90° (N lub S).

■ Dawne przyrządy nawigacyjne

O ile wyznaczenie kierunków geograficznych jest stosunkowo proste (dokonuje się tego na podstawie położenia Słońca lub innych gwiazd albo przy użyciu kompasu), o tyle dokładne określenie położenia na kuli ziemskiej od zawsze było dużo bardziej problematyczne. Najważniejszymi przyrządami stosowanymi dawniej w nawigacji morskiej były kwadrant i sekstant. **Kwadrant** służył do wyznaczania położenia gwiazd, dzięki czemu można było określić szerokość geograficzną, na której znajdował się obserwator. Niektóre kwadranty zamiast podziałki w stopniach miały zaznaczone szerokości geograficzne ważnych portów. W XVIII w. kwadrant został zastąpiony przez **sekstant** (ryc. 4.8.). Przyrząd ten służył do mierzenia wysokości ciał niebieskich nad horyzontem, a także kątów poziomych i pionowych pomiędzy obiektami widocznymi na Ziemi. Dokładność pomiarów była znaczna – do 0,1 minuty kątowej, co teoretycznie pozwalało na określenie położenia statku z dokładnością do 0,1 mili morskiej, czyli 185 metrów. Sekstant wyszedł z użycia od czasu upowszechnienia się odbiorników GPS.

Ryc. 4.8. Sekstant to optyczny przyrząd nawigacyjny, który był dawniej stosowany zarówno w żeglarskim, jak i w astronomii.

■ GPS – rewolucja w nawigacji

Postęp naukowo-techniczny sprawił, że współcześnie najprostszym sposobem określenia współrzędnych geograficznych danego miejsca jest skorzystanie z **systemu nawigacji satelitarnej GPS** (ang. *Global Positioning System*). W skład tego systemu wchodzi:

- ▶ 31 satelitów nawigacyjnych krążących po orbitach okołozemskich,
- ▶ naziemne stacje kontrolne i monitorujące,
- ▶ odbiorniki GPS.

System GPS został stworzony na początku lat 70. XX w. przez Departament Obrony Stanów Zjednoczonych. Początkowo służył głównie wojsku – do nawigowania łodzi podwodnych oraz namierzania celów rakiet. Dziś z tego systemu może korzystać praktycznie każdy – potrzebny jest jedynie odbiornik GPS.

Czy wiesz, że...

Unia Europejska testuje własny system nawigacji satelitarnej – Galileo. Ma on być gotowy do użytku na przełomie 2015 i 2016 r. Dokładność jego pomiaru ma wynosić ok. 10 cm.

Ryc. 4.9. Odbiorniki GPS są obecne już niemal wszędzie – w komputerach przenośnych, telefonach, zegarkach czy aparatach fotograficznych.

PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA GPS

Zastosowanie cywilne

- w **geodezji** – do precyzyjnego określania współrzędnych geodezyjnych
- w **budownictwie** – do określania parametrów położenia nakładanych elementów budowanych obiektów
- w **transporcie lotniczym** – jako system pomocniczy dla naziemnych systemów nawigacji
- w **transporcie drogowym** – do zarządzania flotą pojazdów, lokalizowania pojazdów w ruchu, reagowania w sytuacjach awaryjnych oraz wytyczania tras
- w **policji** – do kierowania akcjami policji i lokalizowania miejsc przestępstw
- w **ochronie środowiska** – do monitorowania gatunków zagrożonych wyginięciem

Zastosowanie wojskowe

- do aktualizacji map wojskowych
- w akcjach ratunkowych
- do lokalizacji żołnierzy
- w pociskach samonaprowadzających

Wykorzystanie nawigacji GPS poprzez mocowanie odbiorników na ciele zwierząt umożliwia sporządzanie map tras migracji gatunków zagrożonych wyginięciem.

Nawigacja GPS ma powszechne zastosowanie w żegludze. Pozwala na wyznaczenie aktualnej pozycji, określenie kursu oraz przebytej odległości.

Podsumowanie

- Układ południków i równoleżników na globusie nazywamy siatką geograficzną. Linie południków i równoleżników po przeniesieniu na płaszczyznę tworzą siatkę kartograficzną.
- Każdy punkt na Ziemi ma swoje współrzędne geograficzne, których podstawą wyznaczenia jest układ południków i równoleżników. Do określania długości geograficznej służą południki, a do określania szerokości geograficznej – równoleżniki.
- Dawniej do określenia położenia na kuli ziemskiej wykorzystywano kwadrant, później sekstant. Obecnie najpopularniejszym systemem pozycjonowania jest nawigacja GPS.

Pytania i zadania

1. Podaj wspólne cechy południków i równoleżników.
2. Korzystając z map w atlasie geograficznym, podaj współrzędne geograficzne pięciu wybranych stolic państw.
3. Podaj dwa, inne niż przedstawione w podręczniku, przykłady zastosowania nawigacji GPS.
4. Czy należy bezwzględnie ufać nawigacji GPS? Korzystając z różnych źródeł, podaj trzy przykłady pomyłek związanych z użytkowaniem odbiornika GPS.